บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านล้านนาต่อการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุ
Role Of Lanna Folk Media Towards Well-being Promotion of The Elderly

สุรชัย ศรีนรจันทร์[1], อิทธิพงษ์ ทองศรีเกตุ[2], จิรวัฒน์ รักชาติ[3]
Surachai Srinorajan[1], Ittipong Thongsrikate[2], Jirawat Rugchat[3]

Received: *April 30, 2024*
Revised: *August 19, 2024*
Accepted: *August 20, 2024*

บทคัดย่อ

สื่อพื้นบ้านที่เกิดจากระบบความคิด ความเชื่อ ประเพณีปฏิบัติของคนล้านนา เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ยืนยาว สืบต่ออายุ ขอให้ประสบพบเจอแต่สิ่งที่ดี เสริมพลังกาย พลังใจ และพลังสังคม ภายใต้ความเชื่อและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สื่อพื้นบ้านล้านนาจึงมีบทบาทหน้าที่เสริมสร้างสุขภาวะทั้ง 4 มิติ คือ สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางอารมณ์ และสุขภาวะทางสังคม โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวม

[1] อาจารย์ประจำหลักสูตรนิเทศาสตร์บูรณาการ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (Lecturer of the Integrated Communication Arts, Faculty of Liberal Arts, Maejo University) E-mail: surachaisrinorajan@gmail.com

[2] อาจารย์ประจำหลักสูตรนวัตกรรมสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (Lecturer of the Social Study, Faculty of Liberal Arts, Maejo University) E-mail: Thongsrikatei@gmail.com

[3] อาจารย์ประจำหลักสูตรนวัตกรรมสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (Lecturer of the Social Study, Faculty of Liberal Arts, Maejo University) E-mail: Jira_r@hotmail.com

ข้อมูลกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือ จำนวน 110 กลุ่มตัวอย่าง จากผลการศึกษาพบว่า บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านล้านนาแบ่งออกเป็น 5 บทบาทสำคัญ ประกอบด้วย 1) บทบาทหน้าที่เกี่ยวกับความบันเทิง เป็นการละเล่นของคนในชุมชนเพื่อสร้างความสนุกสนานให้กับกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี 2) บทบาทหน้าที่เกี่ยวกับความเชื่อในการรักษาโรค ซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อในด้านไสยศาสตร์ ความลี้ลับ มักใช้เมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยที่รักษาทางวิทยาศาสตร์ด้านแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่ดีขึ้นจึงทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ความเจ็บป่วยดีขึ้น 3) บทบาทหน้าที่เกี่ยวกับชีวิต เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ยืนยาวด้วยพิธีกรรมที่คนล้านนายึดถือปฏิบัติมาอย่างยาวนาน 4) บทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบชุมชน เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองรักษาพื้นที่และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 5) บทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ คนในชุมชนได้แสดงความเคารพต่อธรรมชาติ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ
คำสำคัญ: บทบาทหน้าที่สื่อ, สื่อพื้นบ้าน, สุขภาวะ

Abstract

Folk media was raised from the belief system and tradition of the Lanna people as practice guidelines for people to have a long life, extend their lives, and experience good things. This is under the beliefs as guidelines for living life. Therefore, Lanna folk media play a role in promoting well-being in dimensions: physical, mental, emotional and social aspects. The research used qualitative research. Data were collected from target groups in 8 northern provinces, totaling 110 sample groups. The findings reveal that the roles of Lanna folk media can be categorized into five key functions: 1) Entertainment, involving community games to enhance the enjoyment of cultural traditional; 2) Healing beliefs, connected to mysticism and used when modern medical treatments are ineffective; 3) Life longevity practices, including long-standing rituals aimed

at extending life; 4) Community organization, involving beliefs in protective spirits that strengthen community cohesion; and 5) Occupational practices, reflecting respect for nature and fostering relationships between humans, nature, and supernatural forces.

Keywords: Role Of Media, Folk Media, Well-being

บทนำ

สื่อพื้นบ้านมักจะเป็นสื่อที่สร้างขึ้นโดยชุมชนหรือกลุ่มคนในพื้นที่เพื่อสื่อสารหรือสร้างสรรค์เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและไลฟ์สไตล์ของตนเอง บริบทของสังคมวัฒนธรรมล้านนายังมีแนวคิดและภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านล้านนา ซึ่งเป็นการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างคน กับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ รูปแบบและแนวคิดเหล่านี้ได้มีพัฒนาการและอยู่ร่วมกับวิถีชีวิตเป็นเวลาหลายร้อยปี (ศูนย์วิจัยและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน, 2544) หรือเรียกว่า ภูมิปัญญาสะสม (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544) ภูมิปัญญาล้านนานอกจากเป็นความรู้ที่สั่งสมกันมาอย่างยาวนานแล้วไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิต วิถีการปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นภาพวัฒนธรรมของคนล้านนา หรือเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่อาจนำมาพัฒนาในมิติของสื่อเพื่อก่อให้เกิดการปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมสุขภาวะได้อีกทางหนึ่ง ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการสืบทอดอายุและเรียกขวัญกำลังใจให้กับผู้สูงอายุภายหลังการรักษาโรคภัยไข้เจ็บจนหาย ด้วยการสืบชะตาและการสงเคราะห์บูชาเทียน (ชวพรพรรณ จันทร์ประสิทธิ์และคณะ,2563) สูงอายุในอีสานได้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการดูแลสุขภาพจิตด้วยการใช้พิธีผูกเสี่ยว พิธีเหยา และบายศรีสู่ขวัญเพื่อให้ตนเองมีอายุยืนยาวและปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ (มะยุรี วงค์กวานกลม, 2561) และการเล่าเรื่องราวประสบการณ์ชีวิตของผู้สูงอายุและนำมาจัดทำเป็นสื่อในรูปแบบของผลงานศิลปะที่สื่อความหมายช่วยให้ลด หรือชะลอภาวะความเสื่อมถอยที่เกิดขึ้นในร่างกาย จิตใจ สังคมและปัญญาได้ (อรทยา สารมาศและคณะ, 2563) ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจาก ความศรัทธา

ความเชื่อ และประสบการณ์ร่วมกันของบุคคล ซึ่งเราจะเห็นว่าเอกลักษณ์สำคัญของสื่อพื้นบ้านกับงานสุขภาวะต้องเป็นสื่อที่ “พูดภาษาเดียวกัน” ของ “คนในวัฒนธรรมเดียวกัน”

ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการสำรวจและบันทึกความรู้ ความเชื่อ และภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา การวิจัยนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจและสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งมีความสำคัญต่อการสืบทอดและส่งต่อให้กับคนรุ่นหลัง และการเชื่อมโยงระหว่างสื่อพื้นบ้านกับสุขภาวะซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่มีต่อสุขภาพจิตและกายของชุมชน นำไปสู่การพัฒนาเนื้อหาสื่อที่สามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้สามารถนำไปใช้ในการอบรมหรือการทำกิจกรรมในชุมชนในอนาคต

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดการสื่อสารสื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้าน (Folk Media) เป็นได้ทั้งสื่อบุคคล คณะบุคคล สิ่งของ กิจกรรม หรือวัฒนธรรมการดำรงอยู่ในทุกประเภท (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2543: น.14) โดยมีรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคล หรือบุคคลไปยังกลุ่มบุคคลที่มีการสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณี ขนบธรรมเนียม แนวปฏิบัติ ซึ่งเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับคนในสังคมนั้นๆ (นิธิมา ชูเมือง, 2544: น.46, ศรัณยา สินสมรส, 2546: น.11) โดยมีส่วนองค์ประกอบของการสื่อสารในสื่อพื้นบ้านประกอบด้วย ผู้ส่งสาร (Sender) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อ (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) สื่อพื้นบ้านเหล่านี้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น และสังคม รวมทั้งนำเสนออัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) ทั้งนี้ Seal (1989) อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ (2544) ได้จัดแบ่งประเภทของสื่อพื้นบ้านตามแนวคิดสัญญะวิทยา (Semiology) คือ 1) รูปแบบวัจนภาษา (Verb Form) โดยใช้การพูด การขับร้อง เล่าเรื่อง 2) รูปแบบพฤติกรรม (Behavior Form) แนวทางปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ความเชื่อ ประเพณี 3) รูปแบบที่เป็นวัตถุ (Material Form) การ

แสดงออกผ่านเสื้อผ้าประจำถิ่น อาหาร รวมถึงเครื่องมือในการดำรงชีวิต 4) รูปแบบอวัจนภาษา (Non-Verbal Form) เป็นรูปแบบการสื่อสารผ่านท่าทาง การแสดง การฟ้อนรำ ฯลฯ

สื่อพื้นบ้านล้านนา หรือสื่อพื้นบ้านภาคเหนือ เป็นสื่อพื้นบ้านที่ถูกแบบออกตามพื้นที่ภูมิภาคของประเทศไทย (อรุณรัตน์ ชินวรณ์, 2553: น.168-177) ซึ่งสร้างขึ้นโดยชุมชนหรือกลุ่มคนในพื้นที่เพื่อสื่อสารหรือสร้างสรรค์เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและไลฟ์สไตล์ของล้านนา นอกจากนี้สื่อพื้นบ้านล้านนายังเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยในการรักษาและสืบสานวัฒนธรรมแบบท้องถิ่นให้ยังคงอยู่ต่อไปในกระแสของวิถีชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่นั้น ๆ โดยมักมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างเอกลักษณ์และความเชื่อมโยงของชุมชนด้วยกัน สื่อพื้นบ้านล้านนา สามารถแบ่งออกเป็นหลายประเภทได้ เช่น

1) เพลงพื้นบ้าน เพลงที่สร้างขึ้นในชุมชนเพื่อแสดงความรักในวัฒนธรรมประเพณี หรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

2) นิทานหรือตำนาน เรื่องราวที่ถ่ายทอดสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณถึงปัจจุบัน เพื่อสอนความรู้ ค่านิยม หรือเพื่อความบันเทิง

3) การละครท้องถิ่น การแสดงละครที่มีเนื้อหาและรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและชีวิตประจำวันของชุมชน

4) ศาสนาและพิธีกรรม สื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา พิธีกรรม และความเชื่อทางด้านศาสนาของชุมชน

5) งานศิลปะพื้นบ้าน เช่น หัตถกรรม หรืองานประดิษฐ์ที่เป็นผลิตภัณฑ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น

6) การเล่าเรื่องสืบทอด การสืบทอดประวัติศาสตร์ ความรู้ และประสบการณ์ผ่านการเล่าเรื่องจากพ่อบ้าน แม่บ้าน หรือผู้สูงอายุในชุมชน

แนวคิดเรื่องสุขภาวะ

การเติบโตทางสุขภาวะเป็นเรื่องที่หลากหลาย และสำคัญในชีวิตประจำวันของเราไม่เพียงแต่เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพกายเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับสุขภาพจิต ความสุขทาง

อารมณ์ และความเจริญอย่างทั่วถึงในด้านทางการเงิน ความสัมพันธ์ และการพัฒนาส่วนตัว เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีความสุขอย่างมีความสุขและความพึงพอใจในชีวิตทั้งด้าน มันมีความหมายต่อจิตใจและร่างกาย เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการทำงาน การพักผ่อน และการเติบโตส่วนตัวอย่างถูกต้อง เมื่อมนุษย์มีสุขภาวะที่ดีนั้นหมายถึงบุคคลนั้นมีสุขภาพที่ดีเช่นกัน สุขภาพ คือ สุขภาวะที่กาย จิต สังคม และปัญญา ที่มีความสมบูรณ์ ตามแนวคิดของอดัมส์ (Adams, et al., 2010) ได้เสนอโมเดลสุขภาวะของมนุษย์มีลักษณะเป็นรูปกรวยหงาย ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ 1) ร่างกาย (Physical wellness) 2) จิตวิญญาณ (Spiritual wellness) 3) ปัญญาและการรู้คิด (Intellectual wellness) 4) สังคม (Social wellness) 5) อารมณ์ (Emotional wellness) และ 6) จิตใจ (Psychological wellness) ส่วนของไมเยอร์ (Myer, Sweeney, & Witmer,2000) มองประเด็นในด้านของการเชื่อมโยงสุขภาวะเป็นแบบกงล้อเชื่อมโยงกัน 5 ด้าน ได้แก่ จิตวิญญาณ (Spirituality) 2) จุดมุ่งหมายในชีวิตตนเอง (Self-Direction) 3) การทำงานกับการใช้เวลาว่าง (Work and Leisure) 4) มิตรภาพ (Friendship) และ 5) ความรัก (Love) จากคนรอบข้างและมีความผูกพันใกล้ชิด การรักษาสุขภาวะในทุกด้านเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความสมดุลและความพึงพอใจในชีวิตทุกด้าน และเสริมสร้างความสามารถในการเผชิญกับความท้าทายและปรับตัวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การรักษาสุขภาวะในทุกด้านเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความสมดุลและความพึงพอใจในชีวิต และเสริมสร้างความสามารถในการเผชิญกับความท้าทายและปรับตัวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วยองค์ประกอบหลายประการที่มีผลต่อความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลซึ่งส่วนหนึ่ง ได้แก่

1) สุขภาพกาย การรักษาสุขภาพกายให้แข็งแรงและมีสมรรถภาพที่ดี เช่น การออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ การบริโภคอาหารที่มีโภชนาการสูง การนอนหลับเพียงพอ และการรักษาสุขอนามัยให้ดี

2) สุขภาพจิต การดูแลและปรับปรุงสุขภาพจิต เช่น การจัดการความเครียด การสร้างความสมดุลในชีวิต การพัฒนาทักษะในการแก้ไขปัญหา และการเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความเป็นกลาง

3) ความสุขทางอารมณ์ การเรียนรู้และปฏิบัติตามทฤษฎีและหลักการที่ส่งเสริมความสุขทางอารมณ์ เช่น การให้ความสำคัญกับความสุขและความพึงพอใจ การฝึกสมาธิและการเชื่อมโยงกับความสุขในปัจจุบัน

4) ความเจริญอย่างทั่วถึง การพัฒนาด้านส่วนตัวและการเติบโตทางการอาชีพ ซึ่งรวมถึงการพัฒนาทักษะและความรู้ การมีเป้าหมายและความมุ่งมั่นในชีวิต การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทำให้รู้สึกพึงพอใจและมีความสุข

แนวคิดเรื่องบทบาทของสื่อพื้นบ้านต่อสุขภาวะของคนในชุมชน

การสร้างสุขภาวะทางใจในชุมชนส่วนใหญ่มักมีความเกี่ยวข้องกับการใช้สื่อพื้นบ้านในการสร้างความสุขและความเข้าใจในระดับทางจิตใจของผู้คนในชุมชน สื่อพื้นบ้านจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างสุขภาวะทางใจในชุมชน โดยการใช้สื่อเหล่านี้เพื่อสร้างสรรค์ประสบการณ์ที่จะช่วยเสริมสร้างความสุขในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2557: น.421) เช่น

1) ให้ความบันเทิง เช่น เพลงและนิทาน ที่มีเนื้อหาที่สร้างสรรค์และกระตุ้นทางอารมณ์ การสร้างเพลงเพื่อสร้างความเข้าใจในความรัก ความสงบสุข หรือความเข้าใจในเรื่องทางจิตวิญญาณ

2) การแจ้งข่าวสาร ผ่านเนื้อของเพลง การแสดง การละครท้องถิ่นและการแสดงที่มีเนื้อหาที่เต็มไปด้วยความฮาและความสนุกสนาน สามารถสร้างความสุขและความพอใจให้กับผู้ชม สอดแทรกข่าวสาร คำเตือน ให้กับผู้ฟัง

3) การให้การศึกษา เช่น พิธีกรรมและเทศน์ การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมและเทศน์ที่มีความสุขและเชื่อมโยงกัน เช่น การเฉลิมฉลองวันสำคัญในชุมชน หรือพิธีกรรมที่เป็นการเชื่อมโยงกันของชุมชน

4) การวิพากษ์วิจารณ์สังคม หรือการต่อต้านผู้มีอำนาจ เป็นเสน่ห์ที่สื่อมวลชนไม่สามารถทำได้ เป็นช่องทางในการวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมที่เป็นอยู่ สามารถดึงดูดความสนใจ และเป็นที่นิยมของผู้คน

5) การทำหน้าที่เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ให้ความสำคัญความเป็นส่วนรวม (Collectivity) เนื่องจากลักษณะทางประชากรที่มีความแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็น เพศ อายุ ศาสนา อาชีพ ฯลฯ สื่อพื้นบ้านจึงทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์กัน

6) หน้าที่การสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน (Collective Identity) จุดเริ่มต้นของสื่อพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นจะมีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ซึ่งจุดเด่นนี้จะทำให้คนต่างถิ่นทราบได้ทันทันว่ามากจากท้องถิ่นใด

นอกจากนั้น เธียรชัย อิศรเดช (2552: น.31) ยังอธิบายถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน ในมิติของความแตกต่างทางอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ผ่านทาง ภาษา เครื่องแต่งกาย วิถีชีวิต ความคิดความเชื่อ ส่งผลใหม่สื่อพื้นบ้านยังมีหน้าที่ ในการเป็นสื่อสร้างสุขภาวะทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ เช่น การรักษาโรคภัย การปลุกขวัญกำลังใจ การออกกำลังกาย เป็นต้น สอดคล้องกับ วลัญช์ภัทร จียังศุวัต (2559: น.101-102) การฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน เป็นสื่อพื้นบ้านล้านนา ที่มีบทบาทสำคัญในการเป้นสื่อกลางทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา (สุขภาวะด้านจิตวิญญาณ) นอกจากนั้นยังมีบทบาทในการสร้างสีสัน สร้างบรรยายกาศ (สุขภาวะด้านจิตใจ) และทำให้เห็นถึงความสามัคคี ความพร้อมใจของคนในชุมชน (สุขภาวะด้านสังคม)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สามารถ ใจเตี้ย (2561) เมื่อเกิดสภาวะความเจ็บป่วยทางด้านร่างกาย เกิดความวิตกกังวลทางจิต บางคนมักมีความคิดแยกตนเองออกจากสังคม พิธีกรรมล้านนาจึงมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลจิตใจ บรรเทาความวิตกกังวลที่สะท้อนอยู่ในรูปแบบพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ของการรักษา เช่น การส่งเคราะห์ เป็นการเซ่นสังเวยแก่ผีตามความเชื่อหากเมื่อเราแสดงออกถึงความประนีประนอมต่ออำนาจเหนือธรรมชาติเมื่อมีการสังเวยแก่เทพหรือผีเหล่านั้นจะทำให้พ้นจากชะตากรรมดังกล่าว การเลี้ยงผี เป็นการประกอบพิธีกรรมที่นำปัญหาของตนมาต่อรองกับความเชื่อเรื่องผี โดยการเลี้ยงอาหารแก่ผี ทำให้ผีเกิดความพึงพอใจหรือทำให้ผีหายโกรธ การเลี้ยงผีจึงเป็นการทำให้ผีกลับมาคุ้มครองตลอดจนบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีงามแก่ตนเอง

ชวพรพรรณ จันทร์ประสิทธิ์ และคณะ (2563) การดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุล้านนา รวมทั้งการส่งเสริมและปกป้องสุขภาพ ความเชื่อการนับถือผี (เทวดา) และพิธีกรรมถูกผสมผสานในการดูแลเพื่อสุขภาวะทางกายและอารมณ์ คือ การสืบชะตา การส่งเคราะห์บูชาเทียน เมื่อผู้สูงอายุเจ็บป่วยจะใช้การบำบัดเยียวยาจากแพทย์พื้นบ้าน ทั้งสมุนไพรบำบัดและพิธีกรรมบำบัด เป็นการดูแลทั้งกายและใจตามแนวคิดสุขภาพองค์รวม

เนตรดาว ธงชิว และคณะ (2554) ความเชื่อของคนล้านนา เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างธาตุ (กาย) กับขวัญ (จิตใจ) คือเมื่อมีเหตุทำให้ ร่างกายและจิตใจเสียสมดุลก็จะส่งผลกระทบต่อภาวะ สุขภาพ ภูมิปัญญาล้านนา จึงมีการดูแลสุขภาพอย่าง ครอบคลุม ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม เช่นเดียวกับการดูแลสุขภาพของผู้ที่เป็นโรคติดสุรา การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาในการบำบัดรักษาขวัญ (จิต) มุ่งเน้นการใช้พิธีกรรม เรียกขวัญ การผสานหลักพุทธธรรม โดยเป็นการใช้กุศโลบายที่นำหลักพุทธศาสนามาผนวกกับพิธีกรรม ทำให้เกิดกำลังใจในการเลิกดื่มสุรา เช่น บวชเพื่อเลิกเหล้า เลิกเหล้าเข้าพรรษา การสืบชะตา และการรดน้ำมนต์

วลัญช์ภัทร จียังศุวัต (2559) เดิมรูปแบบการดำรงชีวิตของชาวล้านนาที่มีพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญมาอย่างยาวนาน การฟ้อนเล็บฟ้อนเทียน เป็นชุดการแสดงพื้นบ้านหนึ่งในการบูชาทางพระพุทธศาสนาตามความเชื่อล้านนา โดยมีบทบาท 3 ด้าน คือ 1) จุดเชื่อมระหว่างคนกับศาสนา 2) สร้างความบันเทิง และ 3) สร้างความสามัคคี อย่างไรก็ดี เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป ทำให้บทบาทการฟ้อนเล็บฟ้อนเทียนเปลี่ยนแปลงไป เมื่อศาสนาเริ่มมีบทบาทน้อยลง แต่จะมีบทบาทอื่นๆ ได้แก่ 1) บทบาทด้านความบันเทิง 2) บทบาทด้านการเผยแพร่วัฒนธรรม และ 3) บทบาทด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว และ 4) บทบาทด้านความสามัคคี

นรัสวรรณ หารทวี (2563) สื่อพื้นบ้าน เป็นสื่อที่เข้าถึงผู้รับสารได้เฉพาะเจาะจงตามบริบทของภาษา วัฒนธรรม ความเชื่อ ในท้องถิ่นนั้นๆ สื่อพื้นบ้านภาคกลาง มีบทบาทหน้าที่อยู่ 4 บทบาท ได้แก่ บทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษาจากภาครัฐสู่ประชาชน บทบาทหน้าที่ในการเป็นกระบอกเสียงของผู้เกี่ยวข้อง บทบาทหน้าที่ในการบันทึกภาพทางสังคม และ

บทบาทหน้าที่ด้านความบันเทิง ในสถานการณ์ไวรัสโคโรนา สื่อพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ที่พบมากที่สุด คือ บทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษาจากภาครัฐสู่ประชาชน เนื่องจากต้องการให้ที่ผู้รับสารได้เข้าถึงข้อมูลหลักปฏิบัติต่าง ๆ ได้โดยทั่วกัน

วิธีการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกในประเด็นที่การพัฒนาสุขภาวะของผู้สูงอายุภาคเหนือโดยใช้ภูมิปัญญาล้านนาเป็นฐาน ในมิติของการบริโภค การทำการเกษตร โดยเฉพาะการใช้สื่อภูมิปัญญา หรือ สื่อพื้นบ้านล้านนาในการพัฒนาสุขภาวะ เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือที่มีประชากรผู้สูงอายุมากที่สุดโดยใช้ข้อมูลของกรมกิจการผู้สูงอายุ (2565) ได้แก่ ชุมชนเมืองคอง ตำบลเมืองคอง อำเภอเมืองคอง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนหนองไชย ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ชุมชนท่าขัว ตำบลบ่อแอ้ว อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ชุมชนน้ำเลา ตำบลน้ำเลา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ ชุมชนบ้านแหน ตำบลผาทอง จังหวัดน่าน ชุมชนบ้านถ้ำ ตำบลบ้านถ้ำ จังหวัดพะเยา ชุมชนเวียงเชียงแสน ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และชุมชนแม่สะเรียง ตำบลแม่สะเรียง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย แบ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลระดับองค์กรคือ ผู้นำกลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่ในพื้นที่การวิจัย ได้แก่ ประธานชมรมผู้สูงอายุประจำตำบล รองประธาน และ/หรือเลขานุการ ผู้ให้ข้อมูลระดับชุมชนคือ ผู้นำชุมชนทั้งผู้ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่อยู่ในพื้นที่การวิจัยคือ ประธานชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน และผู้ให้ข้อมูลระดับปัจเจกคือ ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป ทั้งเพศชายและเพศหญิงที่อาศัยอยู่ในพื้นการวิจัย โดยใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยทั้งสิ้น 110 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยมีแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

ซึ่งผ่านการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือน มีนาคม -พฤศจิกายน 2565

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ด้วยการนำเทปเสียงที่ได้จากการสัมภาษณ์มาถอดเป็นเนื้อความแบบคำต่อคำ แยกบทสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล และบทสนทนากลุ่มเป็นรายประเด็น พร้อมตรวจสอบความความถูกต้อง กำหนดรหัสให้กับข้อความ หรือเนื้อความที่ได้จากการทบทวนเอกสาร งานวิจัย และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และเรียบเรียงเพื่อจัดกลุ่มสำหรับตอบวัตถุประสงค์การวิจัย อนึ่งการวิจัยนี้ได้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ เลขที่ PYU_REC No.65/003

ผลการศึกษา

สื่อพื้นบ้านล้านนา ในการวิจัยนี้หมายถึง การบอกเล่า การแสดง วัตถุ และพิธีกรรมที่ใช้ในการกระบวนการสื่อสารเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของคนในชุมชน ความรู้เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านล้านนา มีการปฏิบัติและสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุโดยผู้สูงอายุจะเรียนรู้จากการสังเกตและจดจำจากการปฏิบัติ ของพ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ และพระสงฆ์ที่ตนเองเคารพนับถือ อีกทั้งยังเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม การมีโอกาสได้เข้าร่วมพิธีกรรมจะทำให้พ้นจากเคราะห์กรรม แคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่าง ๆ จิตใจสงบ ทำให้อยู่เย็นเป็นสุขหายจากโรคภัยไข้เจ็บ มีกำลังใจ รู้สึกสบายใจ ได้รับการดูแลจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้คนในชุมชนมีความสุข รวมถึงก่อเกิดความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน โดยแบ่งออกตามแนวคิดสุขภาวะ 4 ด้าน คือ สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางอารมณ์ และสุขภาวะทางสังคม ดังนี้

ตารางที่ 1 สื่อพื้นบ้านล้านนาที่สอดคล้องกับสุขภาวะ (กาย จิต อารมณ์ และสังคม)

บทบาทหน้าที่	สื่อพื้นบ้าน	สุขภาวะ			
		ทางกาย	ทางจิต	ทางอารมณ์	ทางสังคม
ความบันเทิง	รำวง	/	/	/	/
	ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน	/	/	/	/
	ตีกลองพื้นเมือง	/	/	/	/
	สะล้อ ซอซึง	/	/	/	/
การรักษาโรค	กินยาเมือง	/			
	ผีย่าหม้อนึ่ง	/	/		
	ถามผีโรง	/	/		
	เสกน้ำมนต์ ให้คนป่วยดื่ม	/	/		
	หมอแฮก(แหก)	/	/		
	ผีเจ้าทรง	/	/		
เกี่ยวข้องกับชีวิต	การส่งเคราะห์ หรือสะเดาะเคราะห์		/		/
	พิธีการเอาขวัญ (ทูลขวัญ หรือเรียกขวัญ)		/		/
	การสืบชะตา		/		/
	การบูชาเทียน		/		
	ทำบุญไหว้พระ		/		
	การสรงน้ำพระธาตุ		/		

	โคม ตัดตุง สรวยดอก (กรวยดอกไม้)	/	/	
การจัดระเบียบสังคม	เลี้ยงผี	/		/
	บูชาผีเจ้าบ้าน เลี้ยงผีปู่ย่า	/		/
	พิธีรดน้ำดำหัว	/		/
การประกอบอาชีพ	บวชป่า			/
	สืบชะตาขุนน้ำ			/

จากตารางที่1 สื่อพื้นบ้านล้านนาแต่ละอย่างมีผลต่อสุขภาวะในแต่ละมิติที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของสื่อพื้นบ้านนั้น ซึ่งหนึ่งสื่อสามารถสร้างสุขภาวะได้มากกว่า 1 มิติ โดยเฉพาะบทบาทของสื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง สามารถส่งเสริมสุขภาวะได้ครบทั้งทางกาย จิต อารมณ์ และสังคม เช่น รำวง ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ตีกลองปูจา (บูชา) สะล้อ ซอซึง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงที่ต้องอาศัยการทำงานเป็นทีมเป็นกลุ่มบุคคล ต้องมีการฝึกซ้อมรวมกัน นอกจากจะได้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ผ่อนคลายทางอารมณ์แล้ว ยังได้สังคม เสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนอีกด้วย ดังนั้นแล้ว บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านล้านนาต่อสุขภาวะของคนในชุมชน มีดังนี้

1) บทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง

สื่อพื้นบ้านล้านนาที่มีความเกี่ยวของกับความบันเทิง ในรูปแบบการแสดงดนตรี การฟ้อนรำ ในชุมชนก็จะมีการจัดงานรื่นเริง มีการฟ้อน รำวง การแสดงดนตรี สะล้อ ซอซึง และร้องเพลงซอ เป็นต้น สื่อ พิธีกรรม ภูมิปัญญาล้านนาที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง เป็นการแสดง การละเล่นที่ควบคู่กับการจัดกิจกรรมในงานบุญ ประเพณีของชาวล้านนา เช่น การขึ้นเฮือนใหม่ (ขึ้นบ้านใหม่) การแต่งงาน งานบวช ก็จะมีการจัดเลี้ยงและมีดนตรีมาแสดงเพื่อ

สร้างความสนุกสนานให้กับผู้ที่มาร่วมงาน ผู้ที่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างรับรู้ได้ถึงบรรยากาศของความสนุกสนาน ดังคำบอกเล่าของผู้สูงอายุที่ว่า

> *"...มีรำวง มีช่างซอ หนังกลางแปลง ม่วน แล้วก็มัก (ชอบ) ทุกอย่าง เวลามีหนังกลางแปลงก็เอาสาดไปโตย ส่วนรำวงบ้านรู้สึกว่ามีอยู่สามสี่คณะ แต่ซอ (เพลงซอ) นี่ไม่ค่อยดังเท่าไหร่ มีแต่ซอล่องน่านกับเชียงใหม่ที่ดัง..."* (ผู้สูงอายุตำบลน้ำเลา จังหวัดแพร่, สื่อพื้นบ้านกับสุขภาวะชุมชน, 23 เมษายน 2565)

2) บทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรค

คนล้านนา หรือคนเมือง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อในด้านไสยศาสตร์ สิ่งลี้ลับ สิ่งที่มองไม่เห็น การเชื่อในฤกษ์ ยาม โดยผ่านการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เมื่อเจ็บป่วยรักษาทางวิทยาศาสตร์ด้านแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว แต่อาการไม่ดีขึ้น อาการไม่ทุเลาก็จะมีการทำพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีสื่อ พิธีกรรมที่ชใช้ในการรักษาโรค การรักษาความสมดุลของจิตใจ เช่น ผีย่าหม้อนึ่ง การเข้าผีหรือผีโรง การใช้คาถาเสกน้ำมนต์ให้คนป่วยดื่ม การใช้มีดหมอแฮก (แหก) ถามผีเจ้าทรง เป็นต้น

> *"...เราก็กินยาเมือง แต่ว่าตอนนี้หมู่ที่เปิ้นแปลงนี้เป็นก็ตายไปหมดแล้วเลยนะเราก็มีการถามผี ถามเจ้าทรง เราก็ไปถามผีก่อน ไปหาเจ้าทรงก่อนว่าเป็นอย่างนี้อย่างนี้อย่างนี้แล้วเราก็เลี้ยงไก่เลี้ยงอะไรไปถ้ามันหายเราก็ ไม่ต้องไปโรงบาล แต่ถ้ามันไม่หายเราก็ไปโรงบาลต่อ..."* (ผู้สูงอายตุตำบลป่าสัก จังหวัดลำพูน, สื่อพื้นบ้านกับสุขภาวะชุมชน, 27 มีนาคม 2565)

3) บทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิต

สื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ส่วนใหญ่เป็นความคิดความเชื่อ หรือเป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ยืนยาวสืบต่ออายุ ขอให้ประสบพอเจอแต่สิ่งที่ดี ไม่เจ็บป่วย เป็นต้น เป็นพิธีกรรมที่คนล้านนายึดถือปฏิบัติมาอย่างยาวนาน แม้ว่าบางพิธีจะมีการปฏิบัติกันน้อยลงแต่ในพื้นที่ชุมชนที่เป็นชุมชนชนบทส่วนใหญ่ยังคงยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตอยู่และได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับปัจจุบันมากยิ่งขึ้นควบคู่กับการใช้

เทคโนโลยีสมัยปัจจุบันไปด้วย เช่น พิธีการส่งเคราะห์ หรือสะเดาะเคราะห์ พิธีการเอาขวัญ (ทูลขวัญ หรือเรียกขวัญ) การสืบชะตา บูชาเทียน เป็นต้น

> *"...การสืบชะตาเนี่ย ก็มีนะที่บ้านเรา การสืบชะตาทำให้ชีวิตเราดีขึ้น ดวงชะตาเราดีขึ้นอะหยังขึ้น อย่างขึ้นบ้านใหม่นี้ก็มีสืบชะตา คนเฒ่านี้ก็มีสืบชะตา บูชาเทียนนี้ก็มี เทียน ขี้ผึ้งอ่ะคะ ถ้ามีเทศกาลอย่างสงกรานต์ เดี๋ยวเค้าก็หากันแล้ว แล้วแต่หมู่เฮาไผจะบูชา ก็หื้อ โชคดี หื้อพระคุ้มครอง ดวงชะตาดี ปีนี้ไม่ให้มีเคราะห์มีภัยอะหยังเนี่ย..."* (ผู้สูงอายุตำบลบ่อแฮ้ว จังหวัดลำปาง, สื่อพื้นบ้านกับสุขภาวะชุมชน, 22 มกราคม 2565)

4) บทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบชุมชน

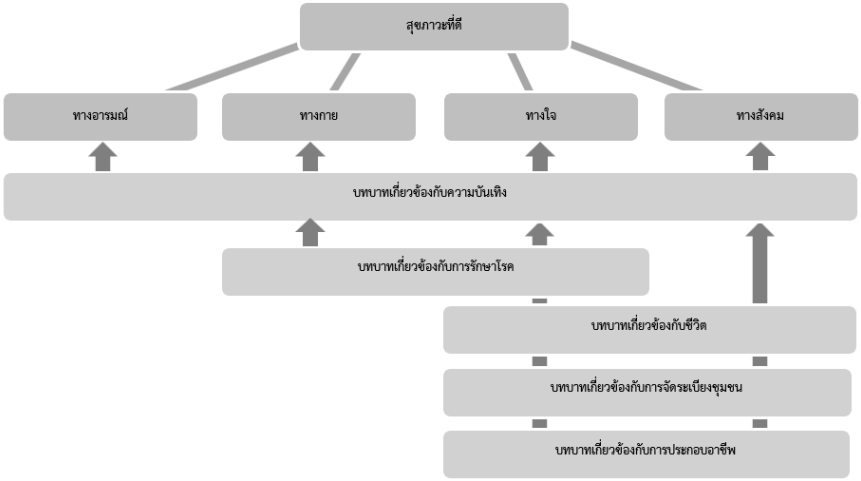
สื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบชุมชน ส่วนใหญ่ปรากฏในรูปแบบของการจัดพิธีกรรมการบูชา บวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน เป็นพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองรักษาหมู่บ้าน ชุมชน ซึ่งในแต่ละพื้นที่ก็มีศาลประจำหมู่บ้าน โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านจะมีพิธีกรรมบูชา เช่นไหว้ศาลประจำหมู่บ้านขึ้นเป็นประจำในทุกปี ถือเป็นงานประจำปีของชุมชน เช่น พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อล้านช้าง ชุมชนบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ไหว้มาบูชาผีเจ้าบ้าน หรือ เลี้ยงผีปู่ย่า หรือ เลี้ยงเสื้อบ้านเสื้อเมือง เรียกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น

> *"...เป็นรักษา เวลาบอกหื้อโรคภัยไข้เจ็บอะหยังมา ปกปักษ์รักษาชาวบ้านนะคะอย่างในบ้านนี้ก็จะมีเจ้าพ่อหลวงคำแดงเน๊าะ เป็นปกปักษ์รักษา ถ้านับถือก็ไปเลี้ยงเป็น ไปนอกไปในไปรถไปเรือ อยากให้ลูกเป็นครูเป็นหยัง ก็ไปขอเป็นขอให้ขอเป็นช่วย ถ้าได้เป็นมาก็เลี้ยง เจ็บอะหยังก็ไปขอเป็น อย่างคนเมืองคองก็เคยเอารถไปตกเหวตกหยังอย่างดีก็ไปชนต้นไม้ ก็บ่ตายเจ้า ก็เป็นศาลศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในเมืองคอง เป็นเคารพนับถือ ก็ไปเลี้ยงเป็น ทุกปี..."* (ผู้นำตำบลเมืองคอง จังหวัดเชียงใหม่, สื่อพื้นบ้านกับสุขภาวะชุมชน, 18 มีนาคม 2565)

5) บทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านล้านนาที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ

สื่อพื้นบ้านล้านาที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมที่คนในชุมชนได้แสดงความเคารพต่อธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ เนื่องจากโลกทัศน์ของชาวล้านนา โดยเฉพาะในอดีต ผี หรือเทวดา ให้คุณและโทษต่อชีวิตมนุษย์ได้ สิงสถิตอยู่ในทุกหนแห่ง ทั้งในสถานที่ทางธรรมชาติ ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำลำธาร เพื่อเป็นแหล่งอาหารและการหาของป่าในการประกอบอาชีพ มนุษย์จึงต้องให้การเซ่นสรวงบูชาในโอกาสต่างๆ เช่น พิธีบวชป่า สืบชะตาขุนน้ำ เลี้ยงผีขุนน้ำ นอกจากนั้นยังเป็นเป็นระบบสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่เปรียบเสมือนกลไกที่ทำหน้าที่ควบคุมผู้คนในสังคม มิให้มีการทำลายป่าอันเป็นแหล่งต้นน้ำ และใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

> *“...ก็มีในหมู่บ้าน แล้วก็เลี้ยงฝาย หมูตัวหนึ่ง ไก่ห้าหกคู่ เปิ้นก็เก็บสตางค์กันทุกบ้าน หอเนี่ยเก็บห้าสิบบาท ที่ฝายนี้เปิ้นเก็บคนละหนึ่งร้อย ถ้าเลี้ยงหอ (หอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน) เนี่ยในหมู่บ้านเองเก็บหมดละ ถ้าเลี้ยงฝายนี้บ้านหลังนึงก็เก็บก็หลังละร้อย ไปซื้อหมู ซื้อเหล้า ไปเลี้ยงกัน ไปเลี้ยงแล้วก็กินกัน เลี้ยงหอก็ต้องมีดนตรี ก็เลี้ยงช่วงเดือนเก้าของล้านนา ส่วนเดือนไทยก็น่าจะเดือนมิถุนายน...”* (ผู้นำตำบลเมืองคอง จังหวัดเชียงใหม่, สื่อพื้นบ้านกับสุขภาวะชุมชน, 18 มีนาคม 2565)

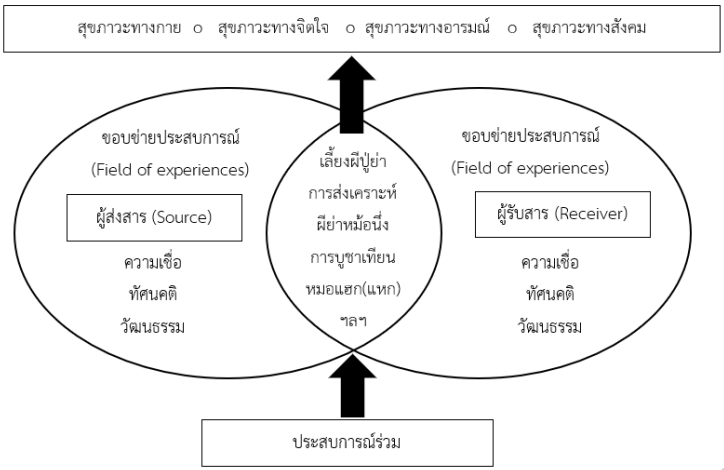
ภาพที่ 1 ความสอดคล้องของบทบาทหน้าที่สื่อพื้นบ้านล้านนากับการส่งเสริมสุขภาวะ

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัย

สื่อ พิธีกรรม ที่เกิดจากระบบความคิด ความเชื่อ ประเพณีปฏิบัติของคนล้านนา เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ยืนยาว สืบต่ออายุ ขอให้ประสบพบเจอแต่สิ่งที่ดี ไม่เจ็บป่วย เสริมพลังกาย พลังใจ และพลังสังคม ภายใต้ความเชื่อและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยสื่อ พิธีกรรมจึงมีบทบาทหน้าที่เสริมสร้างสุขภาวะทั้ง 4 มิติ ดังนี้ มิติที่ 1 เสริมสร้างสุขภาวะทางกาย จากการแสดงออกทางวัฒนธรรม ดนตรี การฟ้อนรำ ที่มีการขยับร่างกาย มิติที่ 2 เสริมสร้างสุขภาวะทางอารมณ์ เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน มิติที่ 3 เสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจ ด้วยความเชื่อ ความศรัทธา เช่น การบูชาเทียน สะเดาะเคราะห์ .พิธีการเอาขวัญ (ทูลขวัญ หรือเรียกขวัญ) การสืบชะตา นอกจากนั้น สื่อ พิธีกรรม ยังส่งผลต่อ มิติที่ 4 สุขภาวะทางสังคม แม้สื่อพิธีกรรมบางอย่างจะเป็นการทำเพื่อความสบายใจส่วนบุคคล แต่รูปแบบและวิธีการทำให้เห็นถึงการใส่ใจ เอื้ออาทรต่อกันในชุมชน เช่น พิธีการเอาขวัญ

จะมีการผูกแขนด้วยด้ายสายสิญจน์จากผู้มาร่วมงาน มีการให้พร อวยพร เป็นต้น ฉะนั้นแล้ว เมื่อพิจารณาจากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า การที่สื่อพื้นบ้านมีอิทธิพลต่อผู้รับสาร เช่น ชาวบ้าน ผู้เจ็บไข้/ป่วย ทุกข์ร้อนใจ มีความยอมรับในการเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ส่งผลให้มีบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ข้างต้นแล้วนั้น มีความสอดคล้องกับแนวคิดการสื่อสารของ ชแรมม์ (Wilber Schramm) และ ออสกูด (C.E. Osgood) กล่าวคือ การสื่อสารจะเกิดมีประสิทธิภาพเมื่อผู้ส่งและผู้รับมีประสบการณ์ร่วมกัน หากในส่วนของประสบการณ์ของผู้ส่งและผู้รับซ้อนกันเป็นวงกว้างมากเท่าใด การสื่อสารนั้นเป็นไปได้โดยสะดวกและง่ายมากยิ่งขึ้น ดังนั้น สุขภาวะทางกาย ทางจิตใจ ทางอารมณ์ และทางสังคม ที่จะส่งผลต่อสุขภาพที่ดีเกิดได้จาก ขอบข่ายประสบการณ์ (Field of experiences) เมื่อผู้รับสารมีประสบการณ์ความเชื่อ วัฒนธรรม เดียวกันกับผู้รับสารมากเพียงใด ก็จะทำให้ผลของการสื่อสารมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังเช่น สื่อพื้นบ้านล้านนาในหลาย ๆ กิจกรรม มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นสื่อกลางในการขับเคลื่อนสิ่งต่าง ๆ เช่นเดียวกับบทบาทในการส่งเสริมสุขภาวะทางกาย ทางจิตใจ ทางอารมณ์ และทางสังคม ดังภาพที่ 2 ขอบข่ายประสบการณ์ร่วมของสื่อพื้นบ้านกับการส่งเสริมสุขภาวะ

ภาพที่ 2 ขอบข่ายประสบการณ์ร่วมของสื่อพื้นบ้านกับการส่งเสริมสุขภาวะ

อภิปรายผลการวิจัย

สื่อพื้นบ้านล้านนาหมายถึง การบอกเล่า การแสดง วัตถุ และพิธีกรรมที่ใช้ในการกระบวนการสื่อสารเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของคนในชุมชน และจากการเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่การวิจัย ประกอบด้วย 1) สื่อพื้นบ้านล้านนามีบทบาทหน้าที่กับความบันเทิง เป็นการละเล่นของคนในชุมชนเพื่อสร้างความสนุกสนานให้กับกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี เช่น การฟ้อน การแสดงดนตรี สะล้อ ซอ ซึง และร้องเพลงซอ 2) สื่อพื้นบ้านล้านนามีบทบาทหน้าที่กับความเชื่อในการรักษาโรค ซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อในด้านไสยศาสตร์ สิ่งลี้ลับ สิ่งที่มองไม่เห็น เช่น เมื่อเจ็บป่วยรักษาทางวิทยาศาสตร์ด้านแพทย์แผนปัจจุบันแล้ว แต่อาการไม่ดีขึ้น อาการไม่ทุเลาก็จะมีการทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้ในการรักษาความเจ็บป่วย 3) สื่อพื้นบ้านล้านนามีบทบาทหน้าที่กับชีวิต ส่วนใหญ่เป็นความคิดความเชื่อ หรือเป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ยืนยาว สืบต่ออายุ ขอให้ประสบพอเจอแต่สิ่งที่ดี ไม่เจ็บป่วย เป็นต้น เป็นพิธีกรรมที่คนล้านนายึดถือปฏิบัติมาอย่างยาวนาน เช่น การส่งเคราะห์ การสืบชะตา การบูชาเทียน เป็นต้น 4) สื่อพื้นบ้านล้านนามีบทบาทหน้าที่กับการจัดระเบียบชุมชน เป็นพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองรักษาหมู่บ้าน ชุมชน และ 5) สื่อพื้นบ้านล้านนามีบทบาทหน้าที่กับการประกอบอาชีพ เป็นพิธีกรรมที่คนในชุมชนได้แสดงความเคารพต่อธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ

บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านล้านนาข้างต้นล้วนแล้วแต่เกิดจาก ความเชื่อที่สืบต่อกันมาที่ ขณะเดียวกันพิธีกรรมเป็นการทำตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยสังคม โดยเฉพาะพิธีกรรมที่ก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลของชีวิต เช่น การสืบชะตา หรือการบูชาเทียน สะท้อนความเชื่อของชาวล้านนาในด้านพิธีกรรมทางลัทธิพราหมณ์และพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีสาง เกิดการเรียนรู้กุศโลบายการแก้ไขปัญหาสุขภาพ สร้างเสริมขวัญ และกำลังใจอย่างเป็นรูปธรรม มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เมื่อนำแนวคิดเรื่องของสุขภาวะของอดัมส์ (Adams, et al., 2010) และ ไมเยอร์ (Myer, Sweeney, & Witmer,2000) บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านล้านนาก็มีความสอดคล้องในทุกด้าน ช่วยให้เกิดความสมดุลและ

ความพึงพอใจในชีวิตทุกด้าน และเสริมสร้างความสามารถในการเผชิญกับความท้าทายและปรับตัวกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับ สามารถ ใจเตี้ย (2561), ชวพรพรรณ จันทร์ประสิทธิ์ และคณะ (2563), เนตรดาว ธงชิว และคณะ (2554), วลัญช์ ภัทร จียังศุวัต (2559) ที่ว่า เมื่อเกิดสภาวะความเจ็บป่วยทางด้านร่างกาย เกิดความวิตกกังวลทางจิต พิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลจิตใจ บรรเทาความวิตกกังวล ความเชื่อของคนล้านนา เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างธาตุ (กาย) กับขวัญ (จิตใจ) เมื่อร่างกายและจิตใจเสียสมดุลก็จะส่งผลกระทบต่อภาวะ สุขภาพ ภูมิปัญญาล้านนา จึงมีการดูแลสุขภาพอย่างครอบคลุม ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม

รายการอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2565). **สถิติผู้สูงอายุของประเทศไทย 77 ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2564**. เข้าถึงจาก http://www.dop.go.th/th/know/1/275 สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2565.

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2543). **สื่อเพื่อชุมชน: การประมวลความรู้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

กาญจนา แก้วเทพ. (2544). **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2549). **ปฐมบทแห่งองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข**. นนทบุรี: โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข.

กาญจนา แก้วเทพ. (2557). **ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

ชวพรพรรณ จันทร์ประสิทธิ์, สุมาลี เลิศมัลลิกาพร, ธานี แก้วธรรมานุกูล, วรันธรณ์ จงรุ่งโรจน์สกุล และปิยวรรณ สวัสดิ์สิงห์. (2563). ภูมิปัญญาท้องถิ่น “ล้านนา” ในการสร้างเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ: การศึกษานำร่อง. **พยาบาลสาร**, 47(1), 185-197.

เธียรชัย อิศรเดช. (2552). อัตลักษณ์กับสื่อ : ตัวตนกับการสื่อสาร. **นิเทศศาสตรปริทัศน์**, 13(1), 25-39.

นรัสวรรณ หารทวี. (2563). องค์ประกอบและบทบาทของเพลงพื้นบ้านภาคกลางในฐานะสื่อพื้นบ้านในสถานการณ์ไวรัสโคโรนา. **วารสารมนุษยสังคมปริทัศน์**, 22(2), 159-175.

นิธิมา ชูเมือง. (2544). **การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านโนราในสังคมไทย** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เนตรดาว ธงชิว, หรรษา เศรษฐบุปผา และชวพรพรรณ จันทร์ประสิทธิ์. (2554). ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาในการดูแลสุขภาพของผู้ที่เป็นโรคติดสุรา. **พยาบาลสาร**. 38(3), 110-121.

มะยุรี วงค์กวานกลม. (2561). ภูปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในสังคมวัฒนธรรม อีสาน.**วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม ฉบับการประชุมวิชาการครบรอบ 25 ปี**. 140-148.

วลัญช์ภัทร จียังศุวัต และพรพรรณ ประจักรเนตร. (2559). **กระบวนการเปลี่ยนแปลงสื่อพื้นบ้านการฟ้อนเล็บฟ้อนเทียน** (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ศรัณยา สินสมรส. (2546). **บทบาทการเปลี่ยนแปลงไปของสื่อพื้นบ้านลิเกฮูลูที่มีต่อชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้** (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการแพทย์พื้นบ้าน. (2544). **โครงการสังคายนาองค์ความรู้ “หมอเมือง” เพื่อพัฒนาระบบและตำราอ้างอิงของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สามารถ ใจเตี้ย. (2561). การสื่อสารพิธีกรรมล้านนาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ. **วารสารวิชาการ นวัตกรรม สื่อสาร สังคม**, 6(2), 142-151.

อรทยา สารมาศ ปุณณรัตน์ พิชญไพบูลย์ ขนบพร แสงวรณิช. (2563). ศิลปะเป็นฐานด้วยการเล่าเรื่องจากภาพเพื่อสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุ. **วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต**. 8(1), 1-15.

อรุณรัตน์ ชินวรณ์. (2553). **สื่อประชาสัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). **ภาพรวมภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

Adams, Bezner, Drabbs, Zambarano, & Steinhard. (2010). Conceptualization and measurement of the spiritual and psychological dimensions of wellness in a college population. **American Journal of Health Promotion**, 11(3), 208-218.

Myers, J. E., Sweeney, T. J., & Witmer, J. M. (2000). The Wheel of Wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. **Journal of Counseling & Development**, 78(3), 251–266.